

Волошин Г. П.
студентка V курсу спеціальності «Практична психологія»
Барчій М. С.
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглянуто особливості комунікативної культури молодшого школяра. Проаналізовано психолого-педагогічні умови формування комунікативної культури молодшого школяра.

Ключові слова: спілкування, комунікативна культура, молодший шкільний вік, комунікативні уміння

У сучасному інформаційному суспільстві комунікація набуває особливої актуальності у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та підвищенням потреби у різноманітних засобах обміну інформацією. Від рівня сформованості комунікативних умінь залежить успішність дитини у формуванні взаємовідношень з однолітками та дорослими, пристосування до нових умов у дитячому садку, результативність навчальної діяльності у школі та майбутня адаптація у соціумі.

Недостатня сформованість комунікативних навичок призводить до труднощів взаємодії дітей у суспільстві, до таких комунікативних проблем, як невпевненість, замкненість, невміння вирішувати проблемні ситуації, егоїзм, які важко долаються і негативно впливають на навчально-виховний процес та розвиток особистості дитини у цілому.

Проблему становлення особистості й її розвитку як суб'єкта навчання та спілкування, його культури і питання комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини розробляли такі вітчизняні вчені: Б.Ф. Баєв, Г.С. Костюк, О.О. Раєвський, І.О. Синиця, П.Р. Чамата і – в наш час – Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, С.Д. Максименко, Т.О. Піроженко, В.В. Рибалка, Т.А. Російчук, Г.Л. Чайка, Н.В. Чепелева, Т.К. Чмут, Т.Д. Щербан та ін.

Комунікативна культура – це структурно-функціональна єдність комунікативних знань, якостей і вмінь людини, що мають для неї особистісний смисл, сприяючи досягненню життєвих цілей. В загальному вигляді комунікативну культуру можна розглядати як систему сформованих у індивіда в міжособистісній взаємодії

якостей, навичок і вмінь, що дає йому змогу (в межах комунікативних здібностей, вікового розвитку і соціального статусу) досягати успішної адаптації в соціальному середовищі, здійснювати ефективну комунікативну і предметну діяльність, забезпечувати психологічно комфортну взаємодію і досягати взаєморозуміння. Комунікативна культура є якісною характеристикою здатності людини до здійснення діяльності спілкування, стійкою інтегративною властивістю її особистості.

Формування комунікативної культури в молодшому шкільному віці зумовлюється внутрішніми умовами: системою мотивів – потреб, інтересів, настанов, почуттів, цілей тощо, які втілюються в позитивному ставленні до процесу спілкування і його учасників, у морально-комунікативних якостях і вміннях. Комунікативна культура залежить від усіх сфер психіки особистості: пізнавальної, емоційно-вольової, мотиваційної. Саме мотиваційна сфера виступає психологічною основою набуття комунікативних знань, вмінь і навичок, розвитку морально-комунікативних якостей [3].

Вступ до школи зумовлює нові психологічні умови для особистісного і комунікативного зростання дитини. Міжособистісне спілкування перетворюється у вирішальний чинник особистісного розвитку молодшого школяра. У спілкуванні формуються особистісні властивості й комунікативні якості та вміння, потрібні для успішного перебігу пізнавально-комунікативної діяльності. Молодші школярі спілкуються з дітьми тієї ж статі, крім того, їм необхідно забезпечити собі емоційну безпеку [1]. Якщо наприкінці дошкільного віку потреба у спілкуванні з однолітками тільки формується, то у молодшого школяра вона вже стає однією з головних – дитина точно знає, що їй потрібні інші діти, і явно віддає перевагу їх присутності. Отож, комунікативна культура ґрунтується на мотивованій взаємодії один з одним, з колективом.

Групи однолітків формуються по принципах статі, віку, соціально-економічного статусу сімей, до яких належать молодші школярі. Молодші школярі спілкуються з ровесниками в основному в іграх, а також в умовах спільної діяльності. Як правило, діти мало часу приділяють розмовам про те, що не пов'язане з їхніми заняттями, вони спілкуються в групах, склад яких є непостійним, залежно від праці чи гри, якими вони зайняті, або від настрою і потреб, які легко змінюються. З дорослими учні початкових класів спілкуються в основному в сім'ї (з батьками, рідними). У молодшому шкільному віці зміст спілкування з дорослими охоплює всі сфери життєдіяльності дітей і значно впливає на те, як складається спілкування з ровесниками.

У спілкуванні з ровесниками школяр може проявити свої інтереси і, зустрічаючи розуміння з боку товаришів, утверджуватися у своїх нахилах. Збагачуючи один одного різними відомостями, ровесники можуть дати поштовх для виникнення в одного з них інтересу в тій сфері, яка раніше не привертала їх уваги. Адже в цей же час спілкування з ровесниками (як і з іншими людьми) може руйнувати, спотворювати всі інтереси і нахили, сформовані в дитей. Крім того, у спілкуванні можуть формуватися і соціально небезпечні інтереси [5].

Комунікативна культура молодших школярів з однолітками має ряд істотних особливостей, які якісно відрізняють її від спілкування з дорослими: – велика різноманітність комунікативних дій і надзвичайно широкий їх діапазон. У спілкуванні з однолітком можна спостерігати безліч дій і звернень, які практично не зустрічаються в контактах з дорослими. Дитина сперечається з однолітком, нав'язує свою волю, заспокоює, вимагає, наказує, обманює, шкодує.

Саме у спілкуванні з іншими дітьми вперше з'являються такі складні форми поведінки, як удавання, прагнення зробити вигляд, висловити образу, кокетство, фантазування;

– надзвичайно яскрава, емоційна насиченість. Підвищена емоційність і розкутість контактів молодших школярів відрізняє їх від взаємодії з дорослими. Дії, адресовані однолітку, характеризують значно більш високої адекватної спрямованістю. У спілкуванні з однолітками у молодшого школяра спостерігається більше експресивно-мімічних проявів, що виражають найрізноманітніші емоційні стани від обурення до радості, від ніжності і співчуття до гніву;

– нестандартність і нерегламентованість дій молодших школярів. Якщо в спілкуванні з дорослим навіть самі несміливі діти дотримуються певних загальноприйнятих норм поведінки, то при взаємодії з ровесником школяр використовує несподівані дії і рухи. Цим рухам властива особлива розкутість, ненормованість, недотриманість зразків: молодші школярі стрибають, стають у химерні пози, кривляються, передражнюють один одного, придумують нові слова і звукосполучення, складають різні небилиці. Подібна свобода дозволяє припустити, що суспільство однолітків допомагає дитині проявити свій самобутній початок [4].

При формуванні комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку враховують такі комунікативні якості:

- змістовність, що потребує вміння виділяти головне, розміщувати фактичний матеріал у висловлюванні в потрібній послідовності;

- логічність – вміння послідовно, обґрунтовано викладати думки;
- зв'язність – вміння взаємопов'язано викладати частини змісту, теми;
- точність – вміння добирати для передавання інформації найбільш влучні вербальні засоби, зумовлені метою висловлювання, передавати суть;
- чіткість – вміння точно передавати істотне, формулювати висновки;
- багатство мовних засобів – здатності до опанування і гармонійного використання різноманітних лексичних, граматичних і стилістичних засобів;
- зрозумілість – вміння доступно викладати думку;
- правильність – вміння викладати думки відповідно до мовної норми;
- виразність – вміння відмовлятися від мовних стереотипів, а також добирати вислови згідно з комунікативною ситуацією тощо [4].

Необхідними у формуванні комунікативної культури виділяють оволодіння молодшими школярами такими вміннями:

- комунікативними – здатністю до мовленнєвого спілкування, що означає вміння активно використовувати своє мовлення у спілкуванні, а також вміння немовленнєвого контакту (послугування мімікою, пантомімікою тощо);

- перцептивними – здатністю до міжособистісного пізнання і розуміння партнера по спілкуванню, правильного моделювання мотиваційної структури його особистості (певних особливостей, інтересів і цінностей, фізичного та емоційного стану, розумових здібностей тощо);

- інтерактивними – здатністю вступати у взаємодію і здійснювати вплив на партнера по спілкуванню через мовленнєві та немовленнєві засоби і власні особливості [4].

Комунікативна культура молодшого школяра репрезентується через оволодіння ними певним досвідом, який складається із компонентів: ціннісний досвід – інтереси, ідеали, переконання, норми, що орієнтує зусилля учнів на формування комунікативної культури; досвід рефлексії – співвідношення знань про свої можливості, самого себе з вимогами дійсності; досвід звичайної активізації – адаптація до певної ситуації спілкування, взаємодії, змін умов, орієнтація на визначені умови в досягненні успіху; операційний досвід – комунікативні уміння, а також уміння саморегуляції; досвід співробітництва – формується у взаєминах і спілкуванні вихованців з ровесниками, іншими людьми, сприяє

об'єднанню зусиль, спільному вирішенню завдань та передбачає взаємодію. Зазначені компоненти суб'єктивного досвіду складають цілісну систему життєвого досвіду школяра як суб'єкта взаємодії, спілкування, життєвого самовизначення. Виявлення цього досвіду учнів є необхідною умовою виховання у них комунікативної культури [2].

Отож, через спілкування молодший школяр формує нові мотиви і розвиває потреби й інтереси, засвоює знання та правила взаємодії, випробовує комунікативні засоби (вербальні та невербальні) і соціальні ролі (суб'єкта учіння і спілкування), набуває морально зорієнтованих якостей і комунікативних вмінь, поступово опановуючи досвід міжособистісного спілкування.

Аналіз теоретичних джерел дозволив виявити особливості спілкування молодших школярів: прагнення емоційних контактів і невміння певною частиною учнів встановлювати їх, розуміти іншу людину, уважно слухати, логічно правильно аргументувати думки; дружба молодших школярів ситуативна; важливий вплив на поведінку учнів здійснює думка вчителя, але до завершення молодшого шкільного віку спілкування виділяється для дитини в окрему сферу, і все більшу роль в її житті починають відігравати однолітки [2].

Новоутвореннями, які визначають особливості виховання комунікативної культури молодшого школяра є: виникнення соціальних, комунікативних потреб; прагнення до соціальної оцінки і самооцінки; переживання (співчуття, симпатії, прагнення допомагати іншим); розвиток морально-комунікативних якостей (ввічливість, товариськість, чуйність, емпатійність, щирість, порядність, скромність, комунікабельність тощо); комунікативних умінь (уміння говорити, слухати); перцептивних умінь (уміння відчувати стан іншої людини); інтерактивних умінь (експресивні реакції).

В дослідженнях О.М. Корніяки підкреслюється необхідність інтегративного підходу до виховання дитини як суб'єкта спілкування і розвитку її комунікативної культури, що враховує можливості та обмеження двох основних методологічних підходів до навчання спілкування: поведінково-тренувального й особистісно-розвивального. Відповідно до інтегративного підходу розвиток комунікативної культури здійснюється за її основними структурно-змістовими компонентами: до того ж акцент робиться на розвитку школяра як особистості, зокрема на становленні його мотиваційної сфери як підґрунтя формування соціально-комунікативних якостей і вмінь. Навчання спілкування потребує: а) збалансованості у розвитку когнітивного, поведінкового та емоційного компонентів

як умови його ефективності; б) проходження трьох основних етапів (репродуктивного, евристичного і креативного) комунікативно-розвивальної діяльності з освоєнням школярем як суб'єктом спілкування упродовж цих етапів відповідно трьох нових психологічних позицій – веденого, рівного та ведучого і в) використання таких розвивальних засобів, які є перехідною формою між навчальною та реальною практикою спілкування [2].

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні та розробці програми розвитку комунікативних умінь та здібностей молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-е вид. – К.: Каравела, 2009. – 400с.

2. Корніяк О. М. Психологія комунікативної культури школяра / О. М. Корніяк. – К. : Міленіум, 2006. – 336 с.

3. Павелків Р.В. Вікова психологія : підручник / Р.В. Павелків. – К.: Кондор, 2011. – 468с.

4. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра : шляхи сходження : монографія / В. І. Тернопільська. – Житомир : вид-во ПП «Рута», 2008. – 300 с.

The features of the junior pupil communicative culture have been considered in the article. The psychological and pedagogical conditions of the communicative culture formation of the junior pupil have been analysed.

Key words: communication, communicative culture, junior school age, communicative skills.